

Una troballa numismàtica de l'època sertoriana a l'Empordà

JOAN VILARET I MONFORT

Ja fa temps que vaig tenir l'avinentesa d'examinar, abans de la seva dispersió, un lot de monedes antigues de plata, que havien estat trobades vers l'any 1928 en un lloc indeterminat de l'Alt Empordà. El conjunt de peces analitzades no integrava la totalitat de la troballa; altrament les peces que hi mancaven, sembla que no excedien del mig centenar. La fesomia general en quedava poc malmesa. No em fou possible de precisar més el lloc de la troballa ni tampoc d'esbrinar si les monedes eren contingudes en algun recipient de terrissa, com és versemblant, o si aparegueren esparses. Les peces, que varen aflorar molt brutes de terra, havien estat intel·ligentment netejades, recuperant força bé llur probable aspecte d'abans d'ésser escondides. No vaig advertir cap violència d'eina ni, llevat d'una, cap mena de maltracte. El color era el natural de la plata rentada, amb lleu presència de rovell. Les conservacions s'oferien molt diverses: al costat d'exemplars d'evident desgast, n'hi havia d'altres, i no pas escassos, de gran bellesa i atractiu, exiguament castigats pel fregadís de la circulació. No he de denunciar peces falses ni tan sols folrades. Cinc monedes havien estat batudes només d'una cara.

Conscient de la importància del que tenia a la vista, vaig prendre nota amb minuciositat de tots els exemplars, un per un. Moltes peces foren fotografiades i pesades; cap d'elles quedà sense classificació. Si ara hagués de repetir la feina, prestaria major mirament a detalls de símbols i lletres que aleshores vaig negligir. Tot i això no em considero insatisfet d'aquell treball de notari numismàtic, que em permet de publicar, després d'unes quantes anyades, la llista fidelíssima de tot el material que hom em va exhibir.

En total vaig inventariar 1.161 peces, de les quals 10 eren dracmes d'Empúries, 21 denaris de Cese i la resta denaris i quinaris de l'edat republicana de Roma.

S'anunciava com a imminent l'aparició d'un tractat general de numismàtica republicana romana. L'autor, M. Crawford, que ja havia publicat l'any 1969 «Roman republican hoards», establiria una nova cronologia del numerari republicà, científicament basada en una atenta anàlisi de les troballes. Els estudis de Sydenham i Thompson, valuosíssims, serien rectificats i superats. L'obra de M. Crawford, llesta l'any passat i distribuïda en dos

volums, és «Roman republican coinage». D'acord amb ella he dreçat tot el meu inventari. Reto, amb complaença, un fervorós reconeixement al seu mestratge excepcional.

Pel que fa referència a la numismàtica autòctona, també havia sortit la tan esperada obra de Guadan «Las monedas de plata de Emporion y Rhode» editada pels Annals i butlletí dels museus d'art de Barcelona.

Amb aquestes dues obres, que facilitaven la meua tasca, ja res no excusava el retard de la present publicació a les benivolgudes planes d'ACTA NUMISMATICA.

Totes les peces han estat catalogades seguint la numeració i cronologia de Crawford. He cregut innecessari —i exposat a errors— donar les referències de Babelon i Sydenham, tenint a mà els exhaustius índexs del repetit autor. Quan no es fa cap indicació, es tracta de denaris. Els vuit quinaris de la troballa són expressament assenyalats. En comptades ocasions, a desgrat de la norma i per tal de destriar certes variants, faig ús de referències al Sydenham o al Babelon.

Els denaris més recents de la sèrie són els sis de MN. AQVIL. MN.F.MN.N, damunt dels quals pesa la responsabilitat de fixar la data de l'ocultació del tresor. Llur aspecte, ja netejats, era magnífic. Aparegueren impecables, brillants, de nul·la circulació.

Adoptant la cronologia de Crawford hauríem d'afirmar que l'enterrament es produí l'any 71 a. C. Però, en admetre aquesta data, l'ocultació no queda explicada. L'any anterior, 72 a. C., moria assassinat Sertori, fet que determinà el restabliment de l'autoritat central de Roma sobre la Hispània Citerior i la pacificació d'aquest territori. La turbulència dels anys precedents ambientaria millor el moment de l'amagatall.

Assagem de recular-lo de dos anys?

Històricament ens trobem en el fort de les guerres entre Sertori i Pompeu en un clima de gran inseguretat i desordre. Els hispans estaven afectats per les vacil·lacions pròpies d'un poble vençut que contempla els ocupants embolicats en greus discòrdies civils. Si obeïen Sertori, s'exposaven a les represàlies de les autoritats de Roma. Si es manifestaven fidels a Roma, s'arrisquen a les iras del general rebel. El pas de les legions per les vies tradicionals que travessen l'Empordà, devia ésser continuat. El moment era extraordinàriament propici a sostreure les coses de valor del perill de les espoliacions sumàries. En tals circumstàncies una ocultació resta plenament justificada.

Des del punt de vista numismàtic, la datació del denari de Mn. Aquillius, no deixa d'ésser una conjectura que pot sotmetre's a revisió. No ens referirem ara a Babelon, que el plaçava com de l'any 54 a. C. Els autors posteriors han centrat amb més encert la qüestió. Si Sydenham el considera de l'any 68 a. C., Grueber, amb sorprenent aproximació, el situava dins l'any 72 a. C. A la llista que al final oferim, s'observa, ja d'entrada, un salt massa important entre l'any 74 a. C. de L.COSSVTI C.F. SABVLA i el 71 de Mn. Aquillius i L.Axsius. Per altra banda, denaris que Crawford col·loca anteriors als d'aquests dos darrers magistrats, com els n.º 396 de L.PLAETORI L.F.Q (74 a. C.), n.º 397 de P.LENT P.F.L NQ (74 a. C.), n.º 398 de Q.POMPONI RVFVS (73 a. C.) i n.º 399 de Q.CREPEREI M.F.ROCVS (72 a. C.) no són presents a la nostra troballa. Se'm pot objectar que esmento uns denaris més aviat rars. Tampoc és corrent el de L.Axsius. Sumo els encunyats d'anvers i revers, observats per Crawford en els 4 denaris absents i em dóna la quantitat de 107 contra 227 en els de Mn. Aquillius i L.Axsius. Fent la proporció, a set d'aquests últims en

corresponen teòricament 3,29 del grup dels quatre i ja hem vist que no n'hi havia cap.

Les precedents raons de tipus històric i numismàtic ens aconsellen de fer retrocedir quatre rengleres els denaris n.º 400 de LAXSIVS L.F. NASO i n.º 401 de MN AQVIL, MN.F MN.N, envellint de dos anys llur data d'emissió, la qual em permeto de proposar que resti, mentre noves troballes no demostrin altra cosa, l'any 73 a. C. Aquest any és també el que millor encaixa per a precisar el temps de l'ocultació del tresor.

Ara convé que ens fixem amb detall en les monedes ibèriques de la troballa: els 21 denaris de Cese i les 10 dracmes emporitanes. Sobre aquest tema, l'amic Leandre Villaronga ha tingut la gentilesa de passar-me un esquema, que és en realitat tot el treball ja enllestit. El seguiré íntegrament.

DRACMES D'EMPORION

A) Cap d'Aretusa a la dreta, voltada per tres dofins.

B) Pegàs a la dreta; a sota, llegenda grega EMPORION i símbol quan s'indica.

Les referències són de:

J. AMORÓS, *Les dracmes emporitanes*, Barcelona, 1933.

A. M. DE GÇADAÒ, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona, 1968-1970.

Atribuïm a cada moneda una lletra majúscula pels encunys de l'anvers i una de minúscula pels del revers. A continuació donem el pes i la posició dels encunys referida al quadrant horari.

Amorós VII = Guadan VIII-V

1)	A	a	4'12	6
2)	B	b	4	1
3)	C	c	4'12	5
4)	C	c	4	6
5)	D	e	3'95	9
6)	E	e	4'12	9

Símbol incert

Amorós VII = Guadan VIII-V

7)	F	f	4'08	1
8)	G	g	3'9	7

Símbol ABELLA

Guadan XI-II, n.º 703

9)	H	h	4'20	7
----	---	---	------	---

Símbol TIMO i lletra PI

Guadan XI-XVIII, n.º 764

10)	I	i	4'05	12
-----	---	---	------	----

Nombre de monedes: 10
 Nombre d'encunyats de l'anvers: 9
 Nombre d'encunyats de revers: 9
 Nombre de combinacions d'encunyats: 10

Mitjana: 1'11 monedes per encuny d'anvers
 1'11 monedes per encuny de revers

Pes mitjà: 4'05 grs.

DENARIS DE CESE

A) Cap d'home a la dreta.

B) Genet amb palma, portant un segon cavall vers la dreta. A sota, llegenda ibèrica CESE.

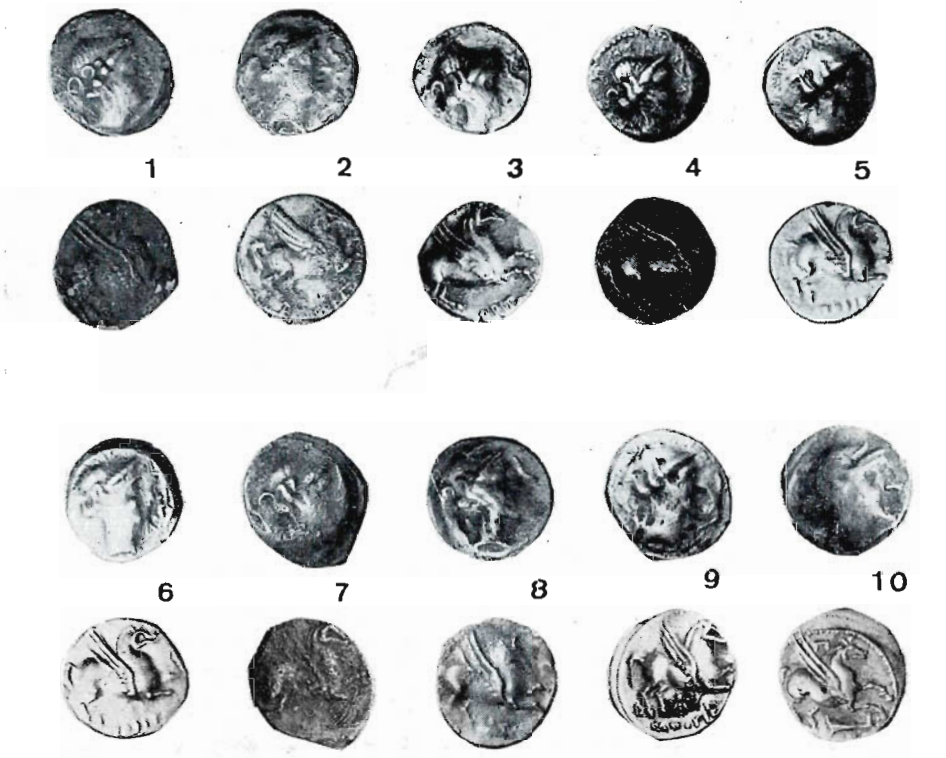
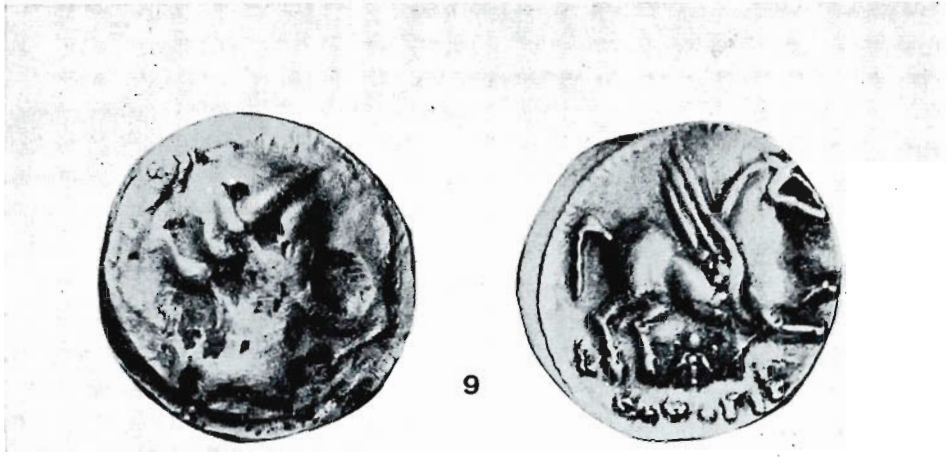
En l'encuny de l'anvers assenyalat amb la lletra L, remarquem com una agulla que travessa el lòbul de l'orella, que es pot interpretar com un adorn indígena si és que no es tracta d'un defecte d'encuny.

1)	A	a	3'85	10
2)	B	b	3'70	6
3)	C	c	3'92	0
4)	C	d	3'85	1
5)	D	d	3'95	2
6)	D	e	4'00	9
7)	E	f	3'60	6
8)	F	f	3'95	7
9)	F	g	3'82	6
10-1)	F	h	3'85	6
10-2)	F	h	3'80	5
11)	G	i	3'80	8
12)	H	j		7
13)	I	k	4'00	6
14)	J	l	3'80	2
15)	K	l	4'10	0
16)	K	m	4'10	6
17-1)	K	n		11
17-2)	K	n	4'10	5
18)	K	o	4'12	10
19)	L	p	4'12	0

Nombre de monedes: 21
 Nombre d'encunyats de l'anvers: 12
 Nombre d'encunyats del revers: 16
 Nombre de combinacions d'encunyats: 19

Mitjana: 1'75 monedes per encuny de l'anvers
 1'31 monedes per encuny del revers

Pes mitjà: 3'91 grs.

METROLOGIA DE LES DRACMES EMPORITANES
I DELS DENARIS DE CESE

Per traçar la corba metrològica emprem un interval de pes de 0'15 grs.

	EMPORION	CESE
4'30	I	—
4'15	IIII	IIII
4'—	IIII	IIII
3'85	—	IIII III
3'7	—	I

Les dracmes emporitanes que resten en circulació a principis del segle I a. C. han estat seleccionades i solament en trobem de les de pes més baix. Les de la troballa presenten un pes mitjà de 4'05, quan el pes mitjà que correspon a aquestes darreres emissions és de 4'16 grs.¹

Els denaris de CESE donen un pes mitjà de 3'91 grs., que quasi coincideix amb el de 3'88 grs., deduït de les pesades d'un bon nombre d'aquestes monedes.²

De la troballa estudiada en podem treure, ja que no conseqüències trascendentals, potser algunes observacions d'interès.

En primer lloc, ens fixarem en el gran nombre de denaris romans comparat amb la petita quantitat de monedes ibèriques. Es de remarcar també que entre les monedes del país només n'hi figurin d'Empúries i Cese. Absència total de denaris de Bolscan i d'altres seques.

Segonament, resta el fet de la circulació dels denaris de Cese i de les dracmes d'Empúries de tipus més modern, l'any 73 a. C.

RELACIÓ DE LES MONEDES REPUBLICANES

50-2	209-208 a. C. Ancora	1
53-2	211 a. C. Anònim	11
73-1	209-208 a. C. Dolabella	1
77	Símbols diversos	8
105-3	209 a. C. Pentagrama	1
130-1 a	206-200 a. C. Pal i ploma d'ocell	1
136	194-190 a. C. AV	1

1. E. M. RICHARD et L. VILLARONGA, *Recherches sur les étalons monétaires en Espagne et en Gaule du sud, antérieurement à l'époque d'Auguste*. Mélanges de la Casa de Velázquez, tome IX, 1973, p. 91.

2. Op. cit., p. 95, fig 3, corba 1.

	189-180 a. C.	
141-1	Ocell i TOD	1
152-1 b	SX.Q	1
153-1	CN.CALP	2
154-1	L.COIL	2
	179-170 a. C.	
158-1	Anònim	2
	199-170 a. C.	
169-1	GR	1
	169-158 a. C.	
187-1	PVR	3
	157-156 a. C.	
197-1	Anònim	8
	155 a. C.	
199-1 a	SAR	1
	154 a. C.	
201-1	C.SCR	2
	153 a. C.	
203-1 a	C.MAIANI	1
	152 a. C.	
204-1	L.SAVF	2
	151 a. C.	
205-1	P.SVLA	3
	150 a. C.	
206-1	SAFRA	3
207-1	FLAVS	5
	149 a. C.	
208-1	NATTA	5
210-1	C.IVNI	4
	148 a. C.	
214-1 c	M.ATILI SARAN	1
215-1	Q.MARC LIBO	3
216-1	L.SEMPR PITIO	4
	147 a. C.	
217-1	C.TER LVC	1
218-1	L.CVP	1
	146 a. C.	
219-1 e	C.ANTESTI	4
	145 a. C.	
220-1	M.IVNI	4
	143 a. C.	
222-1	Anònim	1
	142 a. C.	
223-1	C.CVR TRIGE	1
	141 a. C.	
226-1	C.TITINI	2
	140 a. C.	
228-2	C.VAL C.F.FLAC	1
	139 a. C.	
230-1	A. SPVRI	1

	138 a. C.	
231-1	C.RENI	8
232-1	CN.GELI	4
233-1	P.PAETVS	5
	137 a. C.	
234-1	TI.VETVR	4
235-1 a	SEX.POM	3
236-1	M.BAEBI Q.F. TAMPIL	6
	136 a. C.	
237-1	CN.LVCR.TRIO	14
238-1	L.ANTES GRAGV	9
239-1	C.SERVEILI M.F.	6
	135 a. C.	
241-1 a	L.TREBANI	2
242-1	C.AVG	1
	134 a. C.	
243-1	TI.MINVCI C.F. AVGVRINI	1
244-1	C.ABVRI GEM	2
245-1	M.MARCI MN.F	5
	133 a. C.	
247-1	P.CALP	2
	132 a. C.	
249-1	P.MAE ANT M.F.	8
	131 a. C.	
252-1	L.POST ALB	1
253-1	L.OPEIMI	5
254-1	M.OPEIMI	2
	130 a. C.	
255-1	M.ACILIVS M.F.	2
256-1	Q.METE	1
257-1	M.VARGV	4
	129 a. C.	
259-1	Q.PILIPVS	1
	128 a. C.	
260-1	T.CLOVLI	1
261-1	CN.DOMIT	2
	127 a. C.	
263-1 b	M.METELLVS Q.F	1
265-1	Q.MAX	1
	126 a. C.	
266-1	C.CASSI	5
267-1	T.Q	1
268-1 b	N.FABI PICTOR	1
	125 a. C.	
270-1	M.PORC LAECA	5
271-1	MN.ACILI BALBVS	1
	124 a. C.	
273-1	Q.FABI LABEO	14
	123 a. C.	
274-1	C.CATO	10
275-1	M.FAN C.F	11

	122 a. C.	
276-1	M.CARBO	7
277-1	Q.MINV RVF	8
	121 a. C.	
278-1	C.PLVTI	4
279-1	CARBO	5
	120 a. C.	
280-1	M.TVLLI	7
	119 a. C.	
281-1	M.FOVRI L.F.PHILI	10
	118 a. C.	
282-1	L.LIC, CN.DOM i associats	1
282-2	L.LIC, CN.DOM i associats	1
282-3	L.LIC, CN.DOM i associats	3
282-5	L.LIC, CN.DOM i associats	1
	118 ó 117 a. C.	
283-1 a	Q.MAR, C.F, L.R	1
	117 ó 116 a. C.	
284-1 a	M.CALID, Q.MET, CN.FOVL	4
284-1 b	M.CALID, Q.MET, CN.FOVL	2
	116 ó 115 a. C.	
285-1	CN.DOMI, Q.CURTI, M. SILA	4
285-2	CN.DOMI, Q.CURTI, M.SILA	3
286-1	M.SERGI SILVS Q	11
	115 ó 114 a. C.	
287-1	Anònim	3
289-1	M.CIPI M.F	13
	114 ó 113 a. C.	
291-1	MNA.AEMILIO LEP	6
	113 ó 112 a. C.	
293-1	L.PHILIPPVS	2
294-1	T.DEIDI	2
	112 ó 111 a. C.	
296-1	CN.BLASIO CN.F	10
297-1 a	TI.Q	2
298-1	L.CAESI	1
	111 ó 110 a. C.	
299-1 a	AP.CL, T.MAL o T.MANL, Q.VR	4
299-1 b	AP.CL, T.MAL o T.MANL, Q.VR	8
	110 ó 109 a. C.	
300-1	C.PVLCHER	10
301-1	P.LAECA	4
	109 ó 108 a. C.	
302-1	L.FLAMINI CILO	19
304-1	L.MEMMI	2
305-1	Q.LVTATI CERCO Q	4
	108 ó 107 a. C.	
306-1	L.VALERI FLACCI	5
307-1 b:	MN.FONTEI	3
308-1 a	M.HERENNI	6

	106 a. C.		
311-1	L.SCIP ASIAG		5
312-1	C.SVLPICI C.F.		5
313-1 b	L. MEMMI CAL		2
	105 a. C.		
314-1 b	L.COT		1
316-1	L.THORIVS BALVVS		19
	104 a. C.		
317-3 b	L.SATVRN		11
318-1 a	C.COIL CALD		2
318-1 b	C.COIL CALD		3
	103 a. C.		
319-1	Q.THERM M.F		13
320-1	L.IVLI L.F. CAESAR		5
	102 a. C.		
321-1	L.CASSI CAECIAN		3
322-1 a	C.FABI C.F		2
322-1 b	C.FABI C.F		2
	101 a. C.		
323-1	L.IVLI		3
324-1	M.LVCILI RVF		9
325-1 b	L.SENTI C.F		4
326-1	F. FVNDAN Q		2
	100 a. C.		
327-1	M.SERVEILI C.F		1
328-1	P.SERVILI M.F. RVLLI		8
329-1 a	LENT MAR F		2
	97 a. C.		
333-1	C.EGNATVLEI C.FQ	quinari	2
	? 97 a. C.		
334-1	L.POMPON MOLO		1
	? 96 a. C.		
335-1 b	C.MALL, A. ALBINVS S.F, L.METEL		6
335-1 c	id.		2
335-2	id.		1
335-3 c-e	id.		6
335-3 f	id.		1
	92 a. C.		
336-1 b	C.ALLI BALA		5
	91 a. C.		
337-2 c	D.SILANVS L.F		3
337-2 e-f	id.		2
337-3	id.		28
	90 a. C.		
340-1	L.PISO L.F.L.N. FRVGI		30
340-2 d	id.	quinari	1
341-1	Q.TITI		16
341-2	id.		18
342-3 a	C.VIBIVS C.F. PANSA		1
342-5 b	id.	VIBIA-1	18
		VIBIA-2	26
342-6 a	id.		2

	89 a. C.		
343-1 a	M.CATO		3
343-2 b	id.	quinari	3
344-1 a	L.TITVRI L.F SABINVS		3
344-1 b	id.		8
344-1 c	id.		2
344-2 b	id.		17
344-2 c	id.		2
344-3	id.		15
	88 a. C.		
345-1	CN.LENTVL		40
345-2	id.	quinari	1
346-1 a	C.CENSORIN		7
346-2 a	id.		1
	87 a. C.		
348-1	L.RVBRI DOSSENI		18
348-2	id.		9
348-3	id.		5
349-1	L.C.MEMIES L.F.GAL		9
	86 a. C.		
350-A-2	(GAR, OGV, VER)		
	Anònim		26
351-1	M.FAN, L. CRIT AED.PL		5
	85 a. C.		
352-1 a	L.IVLI BVRSIO		15
353-1 a	MN.FONTEI C.F		6
353-1 c	id.		2
353-1 d	id.		5
353-2	id.		1
	84 a. C.		
354-1	C.LICINIVS L.F MACER		14
356-1 a	P.FOVRIES CRASSIPES AED.CVR		1
356-1 c	id.		3
	83 a. C.		
357-1 b	C.NORBANVS		6
	84-83 a. C.		
359-2	L.SVLLA IMPER.ITERVM		3
	82 a. C.		
360-1 b	P.CREPVSII, C.LIMETAN i L.CENSORIN		3
361-1 c	P.CREPVSII		11
362-1	C.MAMIL LIMETANVS C.F		4
363-1 d	L.CENSOR		11
	83-82 a. C.		
364-1 d	Q.ANTO BALB PR		14
	82 a. C.		
365-1 a	C.VAL FLA IMPERAT		3
	82-81 a. C.		
366-1 c	C.ANNIVS T.F T.N PRO.COS		9
366-3 b	id.		2
366-4	id.		2
	82 a. C.		
367-5	L.SVLLA IMPE, L.MANLI PROQ		6

24 denaris de la troballa:

1. L. SVLLA IMPER.ITERVM (Cr. 359-2). — 2. L. CENSOR (Cr. 363-1d). — 3. C. ANNIVS T.F.T.N PRO.COS (Cr. 366-1c). — 4. A.POST A.F.S.N ALBIN (Cr. 372-1). — 5. L.VOL L.F.STRAB (Cr. 377-1) 6. L. PROCILI F (Cr. 379-1). — 7. L. PROCILI F (Cr. 379-2). — 8. L. PAPI (Cr. 384-1). — 9. M.VOLTEI M.F (Cr. 385-2). — 10. M. VOLTEI M.F (Cr. 385-3). — 11. M. VOLTEI M.F (Cr. 385-4). — 12. M. VOLTEI M.F (Cr. 385-5). — 13. P. SATRIENVS (Cr. 388-1 b). — 14. L.RVSTI (Cr. 389-1). — 15. L.LVCRETI TRIO (Cr. 390-2). — 16. E.EGNATIVS CN.F CN.N MAXSMVVS (Cr. 391-1 b). — 17. E.EGNATIVS SN.F CN.N MAXSMVVS (Cr. 391-3). — 18. L.FARSVLEI MENSOR (Cr. 392-1 b). — 19. CN.LEN Q (Cr. 393-1 a). — 20. C.POSTVMI AT o TA (Cr. 394-1 a) — 21. L.COSSVTI C.F SAVVLA (Cr. 395-1). — 22. L.AXSIVS L.F NASO (Cr. 400-1 b). — 23 i 24. MN.AQVIL MN.F MN.N (Cr. 401-1).

	81 a. C.		
372-1	A.POST A.F. S.N ALBIN		5
372-2	id.		8
373-1 a	Anònim	quinari	1
374-1	Q.C.M.P.I.		7
377-1	L.VOL L.F.STRAB (lletra F)		1
378-1 c	C.MARI C.F CAPIT		1
	80 a. C.		
379-1	L.PROCILI F		8
379-2	id.		4
380-1	C.PUBLICI Q.F.		6
	79 a. C.		
382-1 b	C.NAE BALB		15
383-1	TI.CLAVD TLF AP.N		
	Syd. 770		3
	Syd. 770 a		2
384-1	L.PAPI		10
	78 a. C.		
385-1	M.VOLTEI M.F		3
385-2	id.		3
385-3	id.		5
385-4	id.		8
385-5	id.		1
386-1	L.CASSI Q.F		5
	77 a. C.		
387-1	L.RVTILI FLAC		4
388-1 b	P.SATRIENVS		6
	76 a. C.		
389-1	L.RVSTI		2
390-1	L.LVCRETI TRIO		1
390-2	id.		3
	75 a. C.		
391-1 b	E.EGNATIVS CN.F CN.N		1
391-2	id.		2
391-3	id.		2
392-1 a	L.FARSVLEI MENSOR		2
392-1 b	id.		1
	76-75 a. C.		
393-1 a	CN.LEN Q		2
	74 a. C.		
394-1 a	C.POSTUMI AT o TA		13
395-1	L.COSSVTI C.F SABVLA		3
	71 a. C.		
400-1 b	L.AXSIVS L.F NASO		1
401-1	MN.AQUIL MN.F MN.N		6